

اطلس تاریخی سادات ایران

(از آغاز تا پایان قرن نهم هجری)

سادات قم و آوه

سید حسن حسینی

سرشناسه: حسینی، سیدحسن، ۱۳۵۵ -
عنوان و نام پدیدآور: اطلس تاریخی سادات ایران (از آغاز تا پایان قرن نهم هجری)؛ سادات قم و آوه/سیدحسن حسینی.
مشخصات نشر: مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری: ۳۴۰ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶-۰۳۶۱-۸.
وضعیت فهرست نویسی: فیبا.
یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۲۹ - ۲۳۹.
یادداشتی: نمایه.
عنوان دیگر: سادات قم و آوه.
موضوع: سادات (خاندان) -- نسیبنامه.
موضوع: شیعه -- ایران -- تاریخ -- از آغاز تا ۹۰۸ ق.
موضوع: نسب شناسی -- ایران.
شناسه افزوده: بنیاد پژوهشهای اسلامی
رده بندی دیویی: ۲۹۷/۹۸
رده بندی کنگره: BP ۵۳/۷
شماره کتاب شناسی ملی: ۵۷۸۹۷۱۴

اطلس تاریخی سادات ایران از آغاز ورود تا پایان قرن نهم هجری؛ سادات قم و آوه

سید حسن حسینی

ویراستار: حسین صافدل

نمونه خوان: یوسف ظهوریان

ترسیم نقشه ها: ابوالفضل زارعی

ترسیم نمودارها: پیروز جلالی

حروف نگار: محمود رسولی

طراح جلد: مسعود شاکری

چاپ اول: ۱۳۹۸ / ۴۰۰ نسخه، وزیری / بها: ۹۲۶۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۶-۹۱۷۳۵

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۰۵۱-۳۲۲۳۰۸۰۳

www.islamic-rf.ir info@islamic-rf.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

سخن ناشر..... ۹

مقدمه ۱۱

بخش اول

سادات قم

۱۵-۱۶۰

فصل اول: کلیات ۱۷

الف: مفهوم سادات ۱۷

ب: پیشینه پژوهش ۲۱

ج: منابع تحقیق ۲۳

د: حدود و جغرافیای قم ۲۷

ه: قم از ورود اسلام تا پایان قرن نهم ۲۸

و: تشیع اهالی قم ۳۲

ز: علل مهاجرت سادات به قم ۳۴

فصل دوم: سادات حسنی ۴۲

۴۲.....	الف: نسل حسن المثنی
۴۵.....	ب: سادات شجری حسنی
۴۸.....	ج: سادات بطحایی
۵۰.....	حاصل سخن
۵۱.....	فصل سوم: سادات حسینی
۵۱.....	الف: سادات ارقطی
۵۴.....	ب: سادات حمزوی
۶۱.....	ج: سادات کویبی
۶۲.....	د: سادات شجری حسینی
۶۶.....	ه: سادات افطسی
۷۳.....	و: سادات عریضی
۷۹.....	ز: سادات دیباجی
۸۳.....	ح: سادات اسماعیلی
۸۴.....	ط: سادات زیدی
۸۶.....	ی: نسل حسین الاصغر
۸۷.....	حاصل سخن
۸۹.....	فصل چهارم: سادات موسوی و رضوی
۸۹.....	الف: سادات موسوی
۹۶.....	ب: بقعه‌های منسوب به اولاد امام کاظم <small>علیه السلام</small> در قم
۱۰۰.....	ج: سادات رضوی
۱۱۱.....	د: سادات رضوی در قرن هشتم و نهم هجری
۱۲۱.....	حاصل سخن

فصل پنجم: سادات علوی و طالبی.....	۱۲۳
الف: سادات علوی.....	۱۲۳
۱- نسل محمد حنفیه.....	۱۲۳
۲- نسل عمر اطرف.....	۱۲۷
۳- نسل ابوالفضل عباس.....	۱۲۸
ب: سادات طالبی.....	۱۲۹
حاصل سخن.....	۱۳۰
فصل ششم: نقش سیاسی و فرهنگی سادات.....	۱۳۲
الف: نقش سیاسی.....	۱۳۲
ب: سازمان نقابت در قم.....	۱۴۴
ج: سادات قم و ترویج معارف شیعه.....	۱۵۰
حاصل سخن.....	۱۵۹

بخش دوم

سادات آوه، تفرش و مناطق پیرامون

۱۶۱-۲۲۸

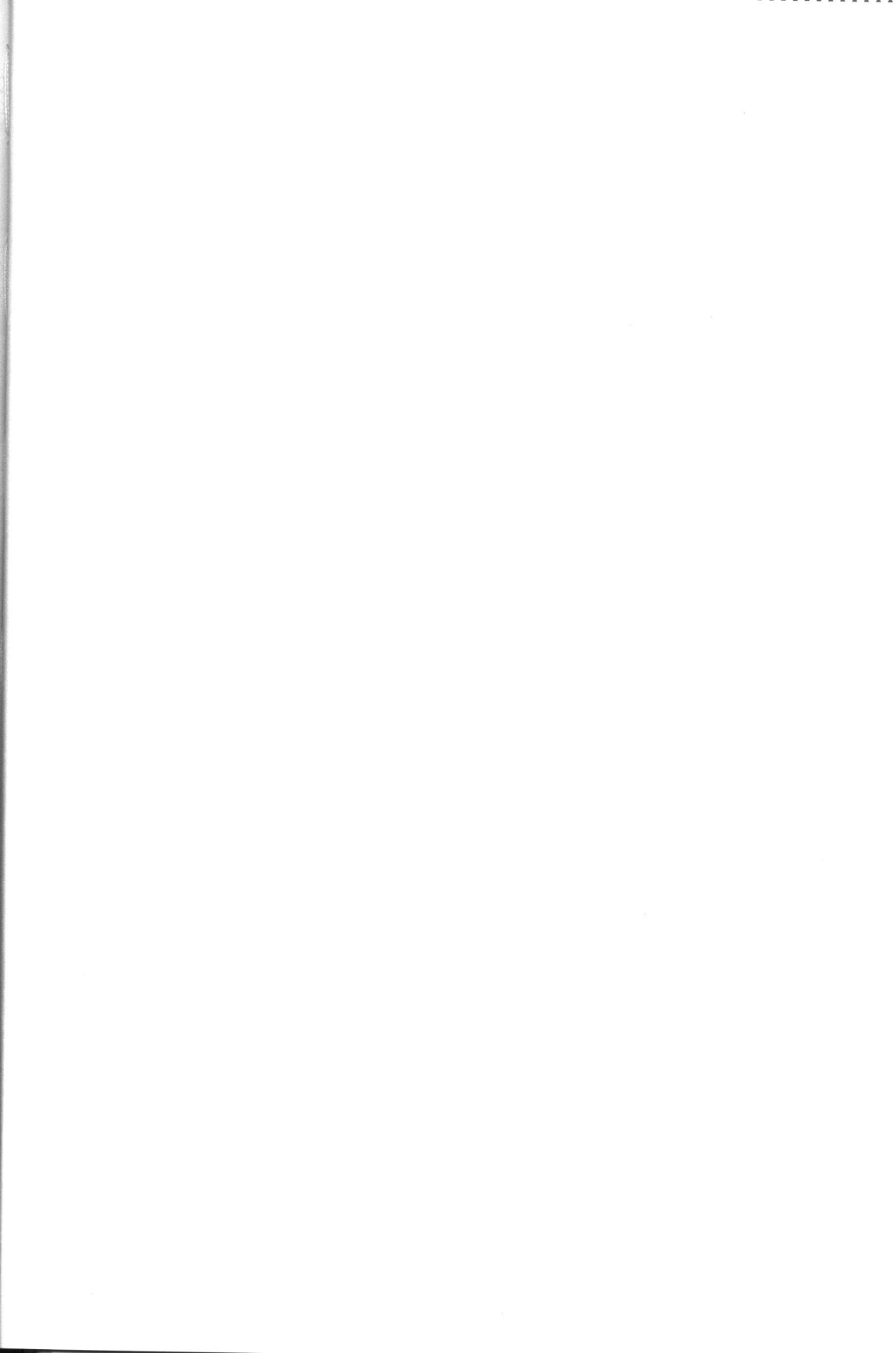
فصل اول: خاندان‌های سادات آوه.....	۱۶۳
الف: موقعیت و تاریخچه آوه.....	۱۶۳
ب: خاندان‌های سادات حسینی آوه.....	۱۶۵
۱- سادات خزری.....	۱۶۶
۲- سادات برطله.....	۱۷۴

- ۳ - احمد زباره در آوه ۱۷۵
- ۴ - نسل حسین بن حسن افطس ۱۷۵
- ۵ - شهادت محمد بن احمد الاعرابی ۱۷۶
- ۶ - سادات حمزوی ۱۷۷
- ۷ - سادات زیدی ۱۷۸
- ۸ - سادات عریضی ۱۷۸
- ۹ - سادات دیباجی ۱۷۸
- ج: سادات موسوی آوه ۱۷۹
- د: معرفی چند بقعه منسوب به فرزندان امام کاظم علیه السلام ۱۸۳
- ه: سادات علوی آوه ۱۸۶
- و: سازمان نقابت در آوه ۱۸۸
- ز: سادات آوه و ترویج معارف شیعه ۱۹۰
- ۱ - سیدتاج الدین آوی و گسترش تشیع ۱۹۰
- ۲ - رضی الدین محمد آوی ۱۹۳
- ۳ - معرفی برخی از علمای سادات آوه ۱۹۵
- حاصل سخن ۱۹۸
- فصل دوم: خاندان های سادات تفرش، ساوه و مناطق پیرامون ۱۹۹**
- الف: سادات تفرش ۱۹۹
- ب: سادات فراهان ۲۰۶
- ج: سادات ساوه ۲۰۹
- د: سادات خورزن ۲۱۵
- ه: سادات ساروق و امامزاده ۷۲ تن ۲۱۷

۲۲۱.....	و: سادات کمره (بدلا).
۲۲۳.....	حاصل سخن.....
۲۲۴.....	جمع‌بندی مباحث.....
۲۲۹.....	منابع و مآخذ.....
۲۳۹.....	نمایه‌ها (اشخاص - اماکن - کتاب‌ها)

پیوست‌ها

۲۷۷.....	نسب‌نامه سادات قم و آوه.....
۳۰۵.....	نقشه‌های مهاجرت سادات قم و آوه.....
۳۱۹.....	تصاویر.....

سخن ناشر

عن عبدالسلام بن صالح الهروي قال: سَمِعْتُ أبا الحسن عليَّ بن موسى الرضا عليه السلام يقول: رَحِمَ اللهُ عبداً أحيا أمرنا. فقلتُ له و كيف يُحيي أمركم؟ قال: يَتَعَلَّمُ عُلُومَنَا وَيُعَلِّمُهَا النَّاسَ، فَإِنَّ النَّاسَ لَوْ عَلِمُوا مَحَاسِنَ كَلَامِنَا لَاتَّبَعُونَا.^۱

حمد و سپاس بی حد خداوند بزرگ و دانا را سزد که غایت آفرینش انسان را معرفت و عبودیت ذات مقدس خود قرار داد و فرمود: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ»^۲. درود بر پیامبران الهی به ویژه حضرت خاتم انبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه و آله که با تزکیه و تعلیم کتاب و حکمت، زمینه ساز تحقق این هدف متعالی شدند و سلام بر امامان معصوم علیهم السلام به خصوص عالم آل محمد صلی الله علیه و آله حضرت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام که ستارگان پرفروغ آسمان معرفت و عبودیت اند و راهنمایان بشر در صراط مستقیم معرفت و بندگی، و رحمت خدا بر عالمان و پژوهشگرانی که در طول تاریخ با فراگیری و نشر علوم و معارف اسلامی به احیای امر امامت و ولایت

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، عیون اخبار الرضا علیه السلام، ج ۱، ص ۳۰۷؛ از امام رضا علیه السلام شنیدم که می فرمود:

خدا رحمت کند کسی که امر ما را زنده کند. عرض کردم: امر شما را چگونه زنده کند؟ فرمود: علوم ما را فراگیرد و به مردم بیاموزد، که اگر مردم زیبایی های کلام ما را بدانند از ما پیروی خواهند کرد.

۲. ذاریات (۵۱): ۵۶: «و جن وانس را نیافریدم مگر برای آنکه مرا بپرستند».

پرداخته و مردم را با زیبایی‌های فرهنگ اصیل اهل بیت علیهم‌السلام آشنا ساخته‌اند. بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی براساس نگاه ژرف تولیت فقید این آستان ملک پاسبان در سال ۱۳۶۳ به دستور معظم له تأسیس شد و با الهام از منویات رهبر کبیر انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی ره و دیدگاه‌های حکیمانه خلف صالح ایشان، مقام معظم رهبری حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای (مدظله العالی)، و رهنمودهای تولیت معزز، با تشکیل گروه‌های پژوهشی و استفاده از نخبگان حوزه و دانشگاه، در راستای تأمین نیازهای فرهنگی جامعه و نظام اسلامی و نسل جوان و زائران بارگاه منور رضوی، به پژوهش و نشر علوم و معارف اسلامی نبوی و سیره اهل بیت عصمت علیهم‌السلام پرداخته و به فضل الهی به توفیقات ارزنده‌ای دست یافته است.

سادات به عنوان خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله و وابستگان نسبی به ایشان، در طول تاریخ اسلام، تحت شرایط مختلف و به دلایل گوناگون، اقدام به مهاجرت و جابه‌جایی کرده‌اند. از جمله مناطقی که پذیرای آن‌ها شد، ناحیه قم و سرزمین‌های اطراف آن چون آوه، تفرش و فراهان بود که مهاجرت سادات به این مناطق از قرن سوم هجری شروع شد و در تمام سده‌ها و سال‌های بعد ادامه یافت. نتیجه این روند، استقرار سادات در این نواحی و تشکیل خاندان‌هایی از آن‌ها بود. اطلس تاریخی سادات ایران، در بخش مربوط به قم، آوه و تفرش، به چگونگی ورود و استقرار، کانون‌های تجمع، خاندان‌های مهم و بخشی از نقش اجتماعی سادات در این مناطق اختصاص دارد که با ارائه محتوا، نقشه و تبارنامه‌ها به شیوه‌ای نوبه این کار پرداخته است.

بنیاد پژوهش‌های اسلامی
آستان قدس رضوی

مقدمه

یکی از موضوع‌های با اهمیت در تاریخ سیاسی، اجتماعی و مذهبی ایران پس از اسلام، مهاجرت سادات به این سرزمین و حضور آن‌ها در جامعه ایران است. سادات با ورود به این خطه، در ترویج اسلام و مذهب تشیع سهیم شدند. جغرافیای پراکندگی سادات در ایران، در پیوند با گرایش‌های شیعی منطقه‌ای است و این موضوع می‌تواند به عنوان یکی از عوامل اصلی گرایش ایرانیان به تشیع مورد واکاوی قرار گیرد. علاوه بر این، حضور سادات در ایران پیامدهای خاصی از قبیل تشکیل خاندان‌های سادات، موقوفات خاص سادات، ایجاد مزار برای برخی سادات، تأسیس برخی نهادها از قبیل دارالنقابه‌ها، مدارس و دارالسیاده‌ها را در پی داشته است که در پژوهش‌ها می‌تواند مورد بررسی قرار گیرند.

از آنجا که سادات از قرن پنجم تاکنون به عنوان یکی از گروه‌های شاخص جمعیتی ساکن در سرزمین ایران به شمار آمده و در شئون مختلف اجتماعی تأثیرگذار بوده‌اند، لذا بررسی سیر مهاجرت‌ها و شناسایی خاندان‌ها، شخصیت‌ها و واکاوی جایگاه اجتماعی و نقش سیاسی و میزان تأثیرگذاری این جمعیت در رخدادهای سیاسی زمان حیات آن‌ها و آگاهی از میزان فعالیت‌های فرهنگی و نقش تمدنی سادات در گسترش علوم و معارف در ایران یکی از ضرورت‌های پژوهشی تاریخ ایران است.

حمله مغول به ایران، سقوط خلافت عباسی و گسست ایجاد شده در سازمان

نقاب، از عوامل رکود علم نسب‌شناسی بود. این عوامل در کنار افزایش جمعیت سادات، گستردگی مهاجرت‌ها، سکونت سادات در روستاهای دوردست و عدم توجه آن‌ها به حفظ و ثبت انساب خاندان خود، موجب کمبود منابع نسب‌نگاری شد. در این بین بلایای طبیعی همچون زلزله، سیل و آتش‌سوزی و برخی حوادث دیگر چون تهاجم اقوام همسایه به ایران زمین و اختلافات فرقه‌ای سبب نابودی نسب‌نامه‌های سادات شده و بر مشکلات پژوهشگران انساب افزودند.

در اقصی نقاط سرزمین ایران، مزارات بی‌شماری منسوب به فرزندان ائمه علیهم‌السلام وجود دارد که شجره‌نامه و زندگی‌نامه اغلب آن‌ها بر ما معلوم نیست، ولی زیارتگاه، ملجأ و پناهگاه شیعیان هستند و پایگاهی برای ترویج معارف اسلامی به شمار می‌آیند. یکی از وظایف خطیر نویسندگان حوزه نسب‌شناسی، بررسی و شناسایی نسب و معرفی شخصیت واقعی فرد مدفون در این بقاع است.

قم و سرزمین‌های پیرامون آن همچون آوه، ساوه، تفرش و فراهان دارای تاریخ کهنی هستند. سادات با ورود به این خطه، نقش مؤثری در ترویج آیین تشیع ایفا نمودند. این مناطق از دیرباز، نخستین کانون‌های تجمع شیعیان شناخته می‌شدند. وجود جمعیت قابل ملاحظه سادات در قم و اطراف آن و تأثیرگذاری آن‌ها در تحولات مختلف اجتماعی، فرهنگی و تمدنی، لزوم توجه به این جمعیت و بررسی سیر مهاجرت‌ها به این خطه و پراکندگی آن‌ها در مناطق مجاور را ضروری می‌نماید. به دلیل جذابیتی که سرزمین قم برای سادات داشت، شاخه‌های مختلف حسنی، حسینی، موسوی، علوی و طالبی به این سرزمین وارد شدند و در آن سکونت گزیدند. طبق مستندات موجود، مزار برخی از این سادات از قرن سوم هجری مورد توجه و زیارت اهالی بوده است.

از آنجا که مناطق مختلفی چون قم، آوه، ساوه، تفرش، فراهان، اراک، خمین و

محلات، در تقسیم بندی های قرون نخستین اسلامی و قرون میانه ایران تا دوره قاجار در حوزه جغرافیایی و تمدنی واحدی واقع شده و جزو قم به شمار رفته اند، لذا در تقسیم بندی اطلس تاریخی سادات ایران، سادات این مناطق در یک مجموعه معرفی می شوند.

این اثر، با هدف شناسایی خاندان ها و شاخه های مختلف سادات مهاجر به حوزه تمدنی قم و مناطق پیرامونی آن از ابتدای ورود تا پایان قرن نهم هجری تدوین شده و در نظر دارد معرفی مختصری از برخی بقعه های کهن سادات که متعلق به قبل از عهد صفوی هستند، نیز داشته باشد. این اثر ابتدا به این سؤال پاسخ می دهد که چه عواملی سبب شد تا سادات، خطه قم را برای مهاجرت برگزینند و می کوشد تا دوام نسل این سادات را در منطقه و شکل گیری خاندان های سادات مورد واکاوی قرار دهد، همچنین به این پرسش نیز پاسخ می دهد که سادات چه نقش و جایگاه سیاسی و اجتماعی در تحولات این منطقه داشته اند و آیا شخصیت های برجسته ای از میان ایشان به پا خاسته اند؟ آن ها چه پیوندهایی با حکومت های هم عصر خود برقرار ساختند؟ این پرسش که نسل سادات قم و آوه آیا تنها در این مناطق سکونت اختیار کردند یا به سرزمین های دیگر نیز مهاجرت نمودند، نیز پاسخ داده خواهد شد.

این اثر با استفاده از الگوی پژوهش تاریخی و با بهره گیری از روش توصیفی - تحلیلی تدوین شده و سعی بر آن دارد با الگوبرداری از کتب انساب طالبی ها، به بررسی شاخه های مختلف سادات بپردازد. اثر حاضر به دو بخش تقسیم شد؛ در بخش نخست ابتدا مباحث کلی در مورد حدود جغرافیایی قم، تاریخچه آن، علل مهاجرت سادات به این خطه مطرح می گردد. سپس شاخه های مختلف سادات حسنی، حسینی، موسوی، رضوی، علوی و طالبی مهاجر به منطقه شناسایی شده

و در مباحث بعدی از فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی، علمی، ادبی و عرفانی سادات این سرزمین سخن به میان خواهد آمد. در بخش دوم، سادات مناطق پیرامون قم از جمله آوه، تفرش، فراهان و ساوه مورد بررسی قرار می‌گیرند. در پایان کتاب، پس از فهرست منابع، پیوست‌هایی تهیه شده که شامل نسب‌نامه‌های سادات مهاجر به قم، آوه و سرزمین‌های پیرامون است. پس از آن نقشه‌های مهاجرت و پراکندگی سادات آمده که در آن سعی شده نقطه آغاز مهاجرت و مقصد مشخص گردد. سپس تصاویر برخی بقاع سادات مشهور منطقه که اغلب متعلق به دوره‌های قبل از صفوی هستند، به سبب اهمیت تاریخی و مذهبی که دارند، خواهد آمد.

اثر پیش روی بخشی از طرح اطلس تاریخی سادات ایران تا پایان قرن نهم هجری است. در تهیه قسمتی از فیش‌های اولیه این اثر همکاران سابق گروه تراجم و انساب از جمله آقایان محمدحسن پاکدامن، غلامعلی تژده، رسول سعیدی‌زاده و ابوالحسن هاشمی تبار نیز همکاری داشته‌اند. همچنین باید از زحمات مدیر گروه سادات و مفاخر اسلامی، آقای غلامرضا جلالی، معاونت گروه آقای اسماعیل رضایی برجکی و آقای محمدجواد هوشیار حاجیان یزدی برای همکاری صمیمانه در تکمیل این اثر، کمال تشکر را داشته باشم. ناگفته نماند ترسیم نقشه‌های مهاجران سادات را پژوهشگر محترم آقای ابوالفضل زارعی انجام دادند و آقای پیروز جلالی نیز زحمت ترسیم نسب‌نامه‌های سادات را عهده‌دار شدند که از این دو فرهیخته کمال تشکر را دارم.

سیدحسن حسینی

بهار ۱۳۹۸